

เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”

มจร.วิทยาเขตพะเยา

## ๒.๕ หลักธรรมที่ประพุดติของธรรมราชา

หลักธรรมที่ประพุดติของพระธรรมราชามีจำนวนมาก การจะระบุว่าหลักธรรมข้อใดเหมาะสำหรับกรณีใดย่อมทำได้ค่อนข้างลำบาก แต่ในที่นี้จะสงเคราะห์หมวดธรรมเข้ากับหลักการบริหารจัดการจำนวน ๔ กลุ่ม ดังนี้

๑. หลักธรรมที่ทำให้เป็นธรรมราชา(ผู้นำ)
๒. หลักธรรมที่พระราชา(ผู้นำ)ควรปฏิบัติ
๓. หลักธรรมที่ใช้ในการบริหารจัดการของพระราชา(ผู้นำ)
๔. หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาบ้านเมืองของพระราชา(ผู้นำ)

จะเห็นว่าหลักธรรมกลุ่มแรกเน้นที่ตัวของธรรมราชา คือหลักธรรมกลุ่มนี้ทำให้ผู้นำเป็นธรรมราชาได้ หลักธรรมกลุ่มที่สองเน้นธรรมะหรือข้อปฏิบัติ ที่ผู้นำควรนำไปประพุดติปฏิบัติในสถานการณ์ต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าหลักธรรมกลุ่มนี้ผู้นำปฏิบัติแล้วเป็นผู้นำที่ดีได้ หลักธรรมกลุ่มที่สามใช้เป็นเครื่องมือในการบริหาร

จัดการในทุกระดับ และหลักธรรมกลุ่มที่สี่ใช้เป็นนโยบายในการพัฒนาบ้านเมือง สังคมและชุมชนได้ดี รายละเอียดดังนี้

### ๒.๕.๑ หลักธรรมที่ทำให้เป็นธรรมราชา(ผู้นำ)

หลักธรรมกลุ่มนี้ เน้นที่ตัวของพระราชา ประกอบไปด้วย ๑) ทศพิธราชธรรม ๒)จักรวรรดิวัตร ๓) ราชสังคหวัตถุ ๔) สังคหวัตถุ ซึ่งจะทำให้ผู้นำเป็นราชา คือ เป็นผู้ยังใจมหาชนให้ยินดี รายละเอียดดังนี้

ทศพิธราชธรรม คือธรรมของพระราชา ซึ่งในที่นี้จะหมายถึงคุณธรรมของนักปกครอง ๑๐ ประการ คือ๑)ทานการให้ปัน ๒) สីล การรักษาศีล ๓) ปริจจาคะ การบริจจาค ๔)อาชชวะ ซื่อตรงไม่มีมายา ๕) มัททวะ มีความอ่อนโยน ๖) ตปะ ความมีตบะเครื่องเผากิเลส ๗)อภโกธะ ความไม่โกรธ ๘) อวิหิงสาไม่เบียดเบียน ๙) ชันติมีความอดทน ๑๐) อวิโรธนะ ประพฤติไม่ให้อาตมาทำนองคลองธรรม ซึ่งสามารถรวมกันแล้ว มีนัยสำคัญ ๓ ประเด็น คือ

#### ๑) ประเด็นของการให้

ประเด็นนี้มีหลักธรรมในส่วนทศพิธราชธรรม ๒ ข้อ ได้แก่ทานคือการให้และปริจจาคะ คือการบริจจาค ทำให้เห็นว่าฐานะความเป็นราชาต้องมีการสละพระราชทรัพย์ เพื่อบำรุงเลี้ยงและช่วยเหลือประชาชนผู้ อยู่ภายใต้ปกครอง ตลอดจนจนถึงการเสียดสละความสุขสำราญอันเป็นส่วนพระองค์ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุข ให้แก่ทวยราษฎร์

#### ๒) ประเด็นของคุณธรรมภายใน

ประเด็นนี้มีหลักธรรมในส่วนทศพิธราชธรรม ๗ ข้อ ได้แก่ศีลคือการรักษาศีล อาชชวะคือ ซื่อตรงไม่มีมายา มัททวะ คือ มีความอ่อนโยน ตปะ คือ ความมีตบะเครื่องเผากิเลส อภโกธะคือ ความไม่โกรธ อวิหิงสา คือ ไม่เบียดเบียน และชันติ คือ มีความอดทนทำให้เห็นว่าฐานะความเป็นราชาต้องมีการสำรวมกาย-

วาจา-ใจ ให้ประกอบในสุจริตให้ได้โดยเป็นที่เคารพ เชื่อถือของผู้ได้ปกครอง มีความจริงใจ ใฝ่มาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ถือพระองค์ ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย มีความสง่างามในท่วงท่า มีอัธยาศัยที่ดีงาม สามารถเผือกเลศยับยั้งชั่งใจ ไม่ให้กิเลสครอบงำจนหลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญไม่ลู่แก่อำนาจ มีเมตตาประจำใจ สามารถวินิจฉัยความได้อย่างเที่ยงตรง ไม่เบียดเบียน กดขี่ข่มเหงผู้อื่น มีความอดทนต่อหน้าที่การงาน ไม่ยอมละทิ้ง แม้จะถูกขู่ข่มขู่เสียดสีก็ไม่หมดกำลังใจ

### ๓) ประเด็นของการดำรงตน

ประเด็นนี้มีหลักธรรมในส่วนทศพิธราชธรรม ๑ ข้อ ได้แก่ อวิโรธนะ คือประพฤติไม่ให้ขาด ทำนองคลองธรรม ทำให้เห็นว่าฐานะความเป็นราชาต้องมีการวางตน ให้นักแน่นในธรรม คือ ไม่เอนเอียง หวั่นไหวต่อโลกธรรมทั้งแปดประการ

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ชี้ให้เห็นถึง ทศพิธราชธรรม ๑๐ ว่าเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข สันติภาพ ความเป็นผู้เป็นอิสระเหนือความทุกข์เหนือปัญหา<sup>1</sup> ว่าการบริจาค คือ เป็นการให้ แต่เป็นการให้ในภายในจิตใจ ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้ ซึ่งต่างจากทานัง ให้อย่างมีผู้รับ บริจาคัง ให้อย่างไม่ต้องมีผู้รับ บริจาคสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน อะไรที่ไม่ควรมีอยู่ในตนควรบริจาคออกไป สรุปลักษณะ “ทาน” ให้วัตถุภายนอก มีผู้รับ ส่วน “การบริจาค” ให้สิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ภายในตัว ไม่ต้องมีผู้รับ ส่วนข้อสุดท้ายคืออวิโรธนังแปลว่าไม่มีอะไรที่พิรุณ คือ ผิดไปจากทางที่ควรจะเป็น คำว่าไม่มีอะไรพิรุณนี้ อาจขยายใจความออกไปได้ถึงตัวเป็นสัมมัตตะ คือ ความถูกต้อง ๑๐ ประการ ได้แก่อริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ คือ ถูกต้องในความคิด ความเห็น ถูกต้องในความปรารถนา ถูกต้องในการพูดจา ถูกต้องในการทำงาน ถูกต้องในการดำรงชีพ ถูกต้องในการพากเพียร ถูกต้องในการมีสติควบคุมตัว ถูกต้องในความมีสมาธิคือจิตอันมั่นคง ถูกต้องในเรื่องของความรู้อันสุดท้าย และที่ถูกต้องในผล คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างถูกต้อง เป็นเรื่องของปัญญา

---

<sup>1</sup> อ่างแล้ว, พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระยุคลบาทด้วยทศพิธราชธรรม, หน้า ๘-๑๐.

## จักรวรรดิวัตร

จักรวรรดิวัตร คือ หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ อันเป็นหลักประพจน์ หรือธรรมเนียมปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ๕ ข้อ คือ ๑) ธรรมาธิปไตย หมายถึง การยึดธรรมเป็นเป็นหลักในการปกครอง ๒) ธรรมิการักษา หมายถึงการรักษาป้องกัน คุ้มครองอันชอบธรรม ๓) อธรรมการนิเสธนา หมายถึง การจัดการป้องกันแก้ไข มิให้มีการกระทำความผิดชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง ๔) ธนานุประทาน หมายถึง การแบ่งปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในบ้านเมือง ๕) สมณพรหมณปริปุจฉา หมายถึง การให้คำปรึกษา การสอบถามปัญหา กับสมณพราหมณ์ ผู้ประพจน์ดีปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา อยู่เสมอตามกาลอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดีอันชั่วประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพจน์ปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง ข้อนี้ปัจจุบันสงเคราะห์นักปราชญ์นักวิชาการผู้ทรงคุณธรรมเข้าด้วย ซึ่งสามารถรวมกันแล้ว มีนัยสำคัญ ๔ ประเด็น คือ

### ๑) ประเด็นของการยึดหลัก

ประเด็นนี้ คือ การยึดหลักธรรมาธิปไตย โดยมีธรรมเป็นใหญ่ ใช้หลักการบริหารจัดการที่เป็นธรรมแก่ทุกภาคส่วน ซึ่งหมายรวมถึงผู้ปกครองเองต้องรู้ธรรม ปฏิบัติธรรม ทรงธรรม สร้างธรรมให้เกิดขึ้นทั้งภายในตนและระบบ เป็นต้น

### ๒) ประเด็นของการบริหารจัดการ

ประเด็นนี้ มุ่งไปที่การบริหารจัดการบ้านเมืองในแทบทุกส่วน ในที่นี้ได้แยกไว้ ดังนี้ คือ ๑) การบริหารจัดการพระราชวังด้านใน (อันโตชนก) คือ พระมเหสี พระราชโอรส พระราชธิดา เป็นต้น ๒) การบริหารจัดการกองทัพ(พลกาย) ๓) การบริหารจัดการพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ(ขัตติยะ) ๔) การบริหารจัดการข้าราชการ(อนุยนต์)ซึ่งเป็นข้าราชการฝ่ายพลเรือน ๕) การบริหารจัดการส่งเสริมด้าน

เศรษฐกิจ (พราหมณ์คหบดี) ที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ ๖) การบริหารจัดการผู้ใต้การปกครอง(นิคมชนบท)คือไม่  
ทอดทิ้งทวยราษฎร์ ๗) การบริหารจัดการนักปราชญ์ราชบัณฑิต(สมณพราหมณ์) ๘) การบริหารจัดการ  
ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม มีสัตว์สงวนเป็นต้น(มิกปักษี) และ ๙) การบริหารจัดการป้องกัน ในสิ่งที่มีความ  
ผิดพลาดอาจเกิดขึ้นในบ้านเมือง(อธรรมการนิเสชนา)

๓) ประเด็นของการแบ่งสรร

ประเด็นนี้ คือการมุ่งเฉลี่ยผลประโยชน์ และการสังคมสงเคราะห์ต่อผู้อยู่ใต้การปกครอง ซึ่งอาจจะ  
อยู่ในรูปของการตั้งโรงงาน อาคารสงเคราะห์ สภาสังคมสงเคราะห์ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณะ  
สงเคราะห์ ฯลฯ

๔) ประเด็นของการรับความเห็น

ประเด็นนี้ คือการมุ่งการขอรับความคิดเห็นจากบรรดาปราชญ์ราชบัณฑิตในศาสตร์ต่าง ๆ อัน  
หมายถึงมีที่ปรึกษาที่ดี

หลักจักรวรรดิวัตรนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)<sup>2</sup> ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า

๑) หลักธรรมาธิปไตย เป็นการยึดถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักการ กฎกติกา กฎหมาย ถือความ  
จริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล ประโยชน์สุขที่แท้ เป็นใหญ่ เป็นเกณฑ์ และเป็นมาตรฐาน เมื่อถือธรรม  
เป็นใหญ่ ก็เห็นแก่ธรรม เห็นแก่ความจริง ความถูกต้อง ดีงาม และยึดถือหลักการ กฎกติกา รวมทั้งกฎหมาย ก็  
ไม่เอนเอียงไปข้างไหน ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ ไม่เห็นแก่พรรคพวก ไม่เห็นแก่คะแนนนิยม เป็นต้น และจะมี  
ความชัดเจนในการทำงาน

---

<sup>2</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), “รัฐศาสตร์แนวพุทธ ตอนจริยธรรมนักการเมือง” (ข้อมูลออนไลน์) เข้าถึงได้  
จาก <http://www.budpage.com/political.pdf>, หน้า ๑๑๕-๒๐๗, เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๕.

๒) มา อธรรมการ หรือ ธรรมการรักษาคืออารักขาที่เป็นธรรม โดยเห็นว่า มีคนกลุ่มใด ประเภทไหนบ้างที่ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องเอาใจใส่ให้การคุ้มครองปกป้องรักษา เช่น อาจแยกเป็นข้าราชการประจำ ข้าราชการการเมือง ข้าราชการทหาร ข้าราชการพลเรือน ชาวบ้านทั่วไป คนที่ประกอบอาชีพ ผู้ทรงศิลาวิชา พ่อค้าวานิช สมณพราหมณ์ ชาวชนบท ตลอดจนคนที่อยู่ชายแดน และสัตว์บกสัตว์บินและสัตว์น้ำ นอกจากจะคุ้มครองรักษาประชาชนไม่ได้ ให้ความเป็นธรรม ให้โอกาสแก่ความเจริญงอกงามของชีวิตและสังคมไม่ได้ งานการเมืองการปกครองก็เรียกว่าล้มเหลว เพราะว่าหลักธรรมข้อนี้ เป็นหลักพื้นฐานในการสร้างโอกาสให้แก่ชีวิตและสังคมที่จะก้าวหน้าไปสู่จุดหมายนั้นๆ นอกจากส่งเสริมคุ้มครองป้องกันแล้ว ก็จะต้องระวัง ปรามปราม แก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ให้มีสิ่งที่จะมาขัดขวางไม่ให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข คือการกระทำทั้งหลายที่ไม่ชอบธรรม ที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนที่เป็นผลเสียแก่ชีวิตและสังคม ที่เรียกว่า อธรรมการนิเสชนา แปลว่าแก้ไขป้องกันกำราบปรามการกระทำที่ไม่เป็นธรรม และไม่ชอบธรรม ตั้งแต่โจรผู้ร้าย อาชญากรรม ความอยุติธรรมทุกรูปแบบในสังคม ตลอดจนสิ่งที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางจิตใจ และความเสื่อมถอยทางปัญญา

๓) ชนานุประทาน ถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งทางธรรมถือว่าเป็นเรื่องสำคัญขั้นพื้นฐานที่เรียกว่าปัจจัย การคุ้มครองรักษาประชาชน และการที่จะป้องกันไม่ให้มีการกระทำชั่วร้าย หรือความไม่ชอบธรรมในสังคมนั้น จะเดินหน้าไปได้อย่างไร ถ้าขาดความเพียงพอทางด้านเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน เพราะฉะนั้นหลักการนี้มีไว้เพื่อให้พยายามจัดดำเนินการไม่ให้มีคนยากไร้ ดังนั้นจะต้องมีการจัดสรรปันทรัพย์ให้แก่คนยากไร้ ผู้ไม่มีเงินทอง ให้คนที่ยากจนขัดสน ได้รับการเอาใจใส่ ให้มีทางทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นอยู่ได้

#### ราชสังคหวัตถุ ๔

หลักธรรมข้อนี้มุ่งถึงผู้บริหารบ้านเมือง เมื่อได้อำนาจมาแล้วต้องบริหารจัดการให้ดี ไม่ใช่เป็นเพราะอยากได้ตำแหน่ง แต่อยากเป็นเพราะต้องการทำงาน โดยทำงานเพื่อองค์กรนั้น ๆ และที่สำคัญต้องมีการบำรุงขวัญกำลังใจลูกน้องหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ดังนี้ ๑) สัสตเมธะ รู้จักบำรุงธัญญาหาร ๒) ปุริสเมธะรู้จัก

บำรุงข้าราชการบริพาร ๓) สัมมาปาสะ รู้จักส่งเสริมวิชาชีพ ๔) วาชไปยะ รู้จักชี้แจงแนะนำมีนัยสำคัญ ๒ ประเด็น คือ

๑) ประเด็นของการสงเคราะห์ด้วยวัตถุ

ประเด็นนี้มีหลักธรรมราชสังคหวัตถุ ๓ ข้อ ได้แก่ ๑) สัสตเมธะ รู้จักบำรุงธัญญาหารธรรมะข้อนี้ มุ่งไปที่การให้ต้นทุนสำหรับการทำมาอาชีพของราษฎร ในอินเดียโบราณมีอาชีพหลักคือการเกษตรแบบ พอมิพอกิน ผู้นำจึงต้องมีการแจกจ่ายต้นทุนสำหรับเลี้ยงชีวิตของผู้ได้ปกครอง ๒) ปุริสเมธะ รู้จักบำรุง ข้าราชการบริพาร ธรรมะข้อนี้มุ่งไปที่การบำรุงขวัญ และกำลังใจข้าราชการที่รับใช้เป็นแขนเป็นขาให้ ดังนี้ ผู้บริหารจำเป็นจะต้องมีการเพิ่มเงินเดือน มีการให้รางวัล มีโบนัสประจำปีให้กับผู้ได้บังคับบัญชา ตามสมควร แก่ฐานะสถานที่และเวลาโอกาสเป็นต้น ๓) สัมมาปาสะ รู้จักส่งเสริมวิชาชีพธรรมะข้อนี้ มุ่งไปที่การ ส่งเสริมราษฎรให้มีอาชีพเสริม หรือมีความหลากหลาย โดยผู้นำได้ไปดู ได้ไปศึกษาในหลายพื้นที่ และ มองเห็น โอกาสความก้าวหน้าของวิชาชีพนั้น จึงได้นำมาส่งเสริม เช่น ทฤษฎีใหม่ หรือการเป็นอยู่อย่าง พอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพบางไทร ของสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เป็นต้น

๒) ประเด็นของการสงเคราะห์ด้วยธรรม

ประเด็นนี้ มีหลักธรรมราชสังคหวัตถุ ๑ ข้อ ได้แก่ วาชไปยะ คือ การรู้จักชี้แจงแนะนำธรรมะข้อนี้ มุ่งไปที่การสื่อสารแบบสองทาง ที่ชาวบ้านธรรมดาก็สามารถเข้าพบปะพูดคุยและสามารถแก้ปัญหาให้กับ ชาวบ้านได้ด้วยนอกจากนั้น ยังรู้จักปล่อยปโยนเมื่อผู้อยู่ได้ปกครองประสบกับปัญหาเดือดร้อนในเรื่องต่าง ๆ ได้ ซึ่งสามารถรวมกันแล้ว

### หลักสังคหวัตถุ ๔<sup>3</sup>

หลักสังคหวัตถุ ก็คือ หลักแห่งการสงเคราะห์ให้เกื้อกูลกันในสังคมชุมชน ที่มีคนต่างระดับกันไม่ว่าจะเป็นด้านฐานะ ความเป็นอยู่ รูปแบบการดำเนินชีวิต ในสังคมหนึ่งย่อมจะต้องมีความบกพร่อง และมีส่วนเกินทางด้านทรัพย์สิน และเครื่องดำเนินชีวิตอยู่ไม่มากก็น้อย ดังนี้ ๑) ทานการแบ่งปัน ๒) ปิยวาจาการพูดด้วยคำอันเป็นที่รัก ๓) อัถถจริยาการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ ๔) สมานัตตการทำตน ให้เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย มีนัยสำคัญ ๓ ประเด็น คือ

#### ๑) ประเด็นของการแสดงออกทางกาย

ประเด็นนี้ มีหลักสังคหวัตถุ ๑ ข้อได้แก่ทานคือการแบ่งปันธรรมะข้อนี้เป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่จะมีการเอื้ออาทรต่อกัน คือการหยิบยื่นให้แก่กันและกัน ซึ่งการหยิบยื่นให้กันและกันนั้นอยู่ที่ใจที่จะเสียสละออกไปมากกว่าการถูกบังคับด้วยระบอบทางการเมือง ดังนั้นจะเห็นว่าความละเอียดอ่อนในเรื่องนี้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน คือ ระบอบ**ธรรมาธิปไตย** มองทานหรือการให้แบ่งปันเป็นเรื่อง บัณฑิตที่มองดูที่ใจหรือการเอื้ออาทรต่อกัน เป็น**หลักระบอบประชาธิปไตย** มองทานที่การเฉลี่ยผลประโยชน์ทางด้านภาษีที่เก็บได้ ในแต่ละปีระบอบ**สังคมนิยม** มองทานที่การบังคับใช้ทางกฎหมาย หรือการยึดจากบัณฑิตมาเป็นของรัฐหรือส่วนรวม (ระบบคอมมูน) เป็นต้น

#### ๒) ประเด็นของการแสดงออกทางวาจา

ประเด็นนี้ มีหลักสังคหวัตถุ ๑ ข้อได้แก่ปิยวาจาคือการพูดด้วยคำอันเป็นที่รักธรรมะข้อนี้มุ่งไปที่การสื่อสารกันในระดับต่าง ๆ เพื่อมีความเข้าใจร่วมกันเป็นหนึ่งเดียว เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมหากไม่มีปิยวาจาที่มีองค์ประกอบเหล่านี้คือ ไม่พูดเท็จ - ไม่พูดส่อเสียด - ไม่พูดคำหยาบ - ไม่พูดเพื่อเจ้อ ต่อกัน สังคมนั้นก็จะไม่มีความหวาดระแวงต่อกัน เป็นต้น

---

<sup>3</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.



### ๓) ประเด็นของการแสดงออกทางใจ

ประเด็นนี้ มีหลักสังคหัตถ์ ๒ ข้อ ได้แก่ อัตถจริยาคือการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ธรรมชาติของมนุษย์มุ่งไปที่การดำรงตนให้มีประโยชน์ต่อผู้อื่น หรือสังคม ดังสุภาษิตไทยว่า อยู่บ้านท่านอย่านิ่งดูตาย ปั่นวัวปั่นควายให้ลูกท่านเล่น อย่างนี้เป็นต้น เป็นน้ำใจเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ผู้อยู่ร่วมกันจะพึงกระทำต่อกันและหลักสมานัตตตา คือ การทำตนให้เป็นคนเสมอต้นเสมอปลายธรรมชาติของมนุษย์มุ่งไปที่การประพฤติตนเองที่วางตัวตนให้เสมอต้นเสมอปลาย หรือการเป็นผู้ประสานงานที่ดีต่อสังคมชุมชนองค์กรที่ตัวเองสังกัดอยู่ ไม่เป็นคนขึงขังทำให้คนในสังคมแตกแยกกัน